

вважав він, може найтонше передати стан душі, боротьбу й суперечку людських почуттів» [5;15]. Перші збірки Чупринки сповнені відфольклорним звучанням пісні, а місія співця-поета – «будить серця». Однак від збірки до збірки поет еволюціонує у поглядах на призначення поета і поезії, а відтак образи пісні та співця драматизуються, поглиблюючись та набуваючи полісемантичного звучання.

SUMMARY

In the article offenses-characters of harp, kobza, pan-pipe, strings, lyres are considered and their role is analysed in artistic development of archetype of song in the poetry of Alexander Oles and Gritska Chuprinki.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Неврлий М. Символізм і експресіонізм // М. Неврлий. Українська радянська поезія 20-х рр. Мікропортрети в художніх стилях і напрямках. – К., 1991.
2. Храповицкая Г.И. Двоемирие и символ в романтизме и символизме //Филологические науки. – 1999. – № 3. – С. 35 – 41.
3. Франко І. О.Олесь «З журбою радість обнялася» // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1984. – Т.37.
4. Яременко В. Спалахнув метеором і згорів //Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. Книга перша. – К.,1994. – С.300-303.
5. Чупринка Г. Поезії. – К., 1991.
6. Олесь Олександр. Твори: В 2 т. / Упоряд., авт., передм. Та приміт. Р.П. Радишевський. – К., 1990. - Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 959 с.
7. Филипович П. Олесь // Урок української. – 2000. - №7. – С. 40 – 43.
8. Яценко М. Українські поети-романтики // Українські поети-романтики. – К., 1987. – С. 5 – 35.
9. Жулинський М. Метеор на обрії української поезії // Г.О. Чупринка Поезії. – К., 1991.

СВІТОГЛЯД ГЕРОЯ ЯК ЖАНРОТВОРЧИЙ ЧИННИК ДИЛОГІЇ М.СТЕЛЬМАХА «ГУСИ-ЛЕБЕДІ ЛЕТАТЬ...», «ЩЕДРИЙ ВЕЧІР»

Т. Пастушак

У статті досліджується вияв світоглядних начал з погляду впливу світосприймання головного героя на жанротворчі чинники повістей Михайла Стельмаха. З цією метою висвітлюється сюжетно-композиційна функція гомодієгетичного наратора, який оповідає про своє дитинство і світ людей, які оточували його в 20-х роках ХХ століття в українському селі. Особлива увага зосереджується на формуванні творчої особистості Михайлика, майбутнього письменника.

Визначення кодів художнього тексту, розкодування його – процес перманентний. Щоразу можна побачити якийсь новий нюанс у місткій деталі, в ситуації, в образі. Текст фокусує в собі естетичну енергію автора. Завдання інтерпретатора – вивільнити її, зробити доступною для реципієнта. Через те, проникаючи в глибини твору, дослідник мимоволі спрямовує свої зусилля назовні – на адресата.

Жанротворчі чинники розрізняються за напрямком впливу на стильові особливості твору й за відношенням до складників його форми (структури). У зв'язку з цим В.Марко поділяє їх на дві групи: зовнішні й внутрішні. До зовнішніх (вони перебувають поза межами структури літературного твору) він відносить: художній напрям, за законами якого твір народжується й функціонує; життєвий матеріал, що його естетично освоює письменник; ступінь документальності твору; літературні традиції і новаторство; види пафосу. Внутрішні, на погляд літературознавця, ґрунтуються на особливостях складників форми твору: системи образів персонажів,

композиції, сюжету, форми викладу, власне словесної форми, зміни в яких неминуче позначаються на загальному контурі твору [3, с. 52].

За своєю жанровою природою дилогія «Гуси-лебеді летять...» і «Щедрий вечір» є ліро-епічним прозовим жанром. За художньою структурою вона нагадує описову повість, в якій важливу функцію відіграють емоції, переживання, рефлексії героя, викликані оповідуваними історіями, тобто суб'єктивний світ та позиція текстуального наратора. Автобіографія, уведена в контекст творчості письменника, диференціюється зміною функцій автора й оповідача та новим типом художньої структури, визначуваним як наративний. Наратор є творцем сюжетно-композиційної структури текстів. Розповідь у творі ведеться від імені персонажа, який бере участь в оповідній історії. Традиційна третьоособова розповідь замінюється письменником оповіддю від першої особи. Гомодієгетична наративна ситуація [5, с.31] характеризується присутністю оповідача в розповідуваній історії. Вибір Стельмахом суб'єктивної наративної стратегії твору вказує на те, що оповідач розповідає про себе. Проте, мовна ретрансляція, здійснювана від першої особи, – це не тільки засіб підкреслення автобіографічності (правдивості, достовірності фактів), адже часто і розповідь від третьої особи може бути автобіографічною (автор водночас є об'єктом і суб'єктом розповіді), а й реалізація автором себе як суб'єкта.

Дилогією «Гуси-лебеді летять...» і «Щедрий вечір» М.Стельмах продовжив філософію дитинства в українській літературі ХХ століття. Відображуваним явищем у його повістях є природа художнього таланту, носієм якого є сільський хлопчик Михайлик. Він ще, звичайно, не митець, але народився людиною, яку природа обдарувала мистецьким талантом. Талант обов'язково реалізується в майбутньому за відповідних життєвих обставин. Але дилогія М.Стельмаха – це не розповідь про становлення героя у боротьбі з життєвими перешкодами та його розвиток. Це твір про витoki формування характеру, про світ дитячих переживань і відчуттів. Художнє проникнення в суть людського характеру виражається у здатності позиціонувати внутрішній світ людини засобами власне художніми, глибоко проникати в душевний світ героя, докладно описувати різні психологічні стани й процеси (почуття, думки, бажання і т.п.), помічати нюанси переживань. Дилогія оприявнює дві надзвичайно прості й промовисті характеристики: по-перше, зосередженість на своїй особистості, на власних почуттях і спогадах, і, по-друге, обмеження автобіографії рамками раннього дитинства, коли герой ще не досяг свідомого віку

Для автобіографічної прози М.Стельмаха характерне помітне звуження кола внутрішньої активності героя, натомість дія творів розгортається «в ширину». На першому плані у письменника відтворення світу дитини, предметом епізодичного, «фонового» зображення стають «дорослі» персонажі, а також соціально-економічні проблеми 20-х років ХХ століття. Таким чином, увага письменника концентрується на обставинах зовнішнього життя персонажа, які пропускаються через його свідомість, що дає цілісний і повновартісний характер. Наратор дилогії змальовує образи, що дають глибоке й різноманітне уявлення про епоху 20-х років ХХ століття, втілює характерні конфлікти того часу, авторська позиція позначається передусім на відборі життєвого матеріалу для реалізації своєї естетичної концепції світу. Власне, в наративі авторська позиція прямо не висловлюється, адже всі суб'єктивно модальні й оцінні судження здійснює оповідач. Світ у творах Стельмаха постає через сприймання і світобачення персонажа-наратора, розкривається через його розуміння й судження. Описані факти і обставини протікання дії зовнішні стосовно персонажів, наведені діалоги, фрази одночасно характеризують гомодієгетичного оповідача – його спосіб сприймання, його погляд на світ, його душевний стан. Створені наратором характери несуть повнішу й різноманітнішу, ніж сюжет, характеристику українського села 20-х років ХХ століття.

Серед персонажів твору, кожен з яких наділений власною семантикою, особливе місце належить Михайликові. Власне, він – центральний образ дилогії, з яким пов'язані всі події, про які він сам розповідає. Незважаючи на «безсюжетність»

(сюжет розгортається ніби якось самовільно, неорганізовано, за логікою плину самого життя, події чергуються часто не пов'язані одна з одною), повісті мають чітку, прозору і легку для сприймання фабульну основу, яка складається з епізодів, подій, діалогів, зв'язки між якими досить умовні. Їх причина – в довільності відбору епізодів з життя героя. Ті події, які найбільше запам'ятались героєві, справили на нього незабутнє враження, склали фабульну основу твору. Фрагментарність композиції дозволяє авторові зосередити увагу реципієнта на важливих, з його точки зору, морально-етичних проблемах: виховання, обов'язку, дружби. Композиція ускладнена авторськими відступами, які опосередковано характеризують як оповідача, так і героя, що виступає в ролі оповідача. Оповідач веде розповідь про себе самого, мовними і стилістично-композиційними засобами відтворюється саме його мовлення і вибудовується художній образ персонажа.

Герой, таким чином, кваліфікується як один з елементів композиції, проте з наратологічного (а не з формалістського) погляду фабула утворюється із низки подій у їхній хронологічній послідовності, в їхній довготривалості, взаємовідношеннями із персонажами, які їх породжують чи їм підкоряються тощо. Персонаж, використовуючи дію як матеріал, робить із неї історію, тобто фабулу; фокалізатор відбираючи дії й обираючи кут зору, під яким він їх подає, робить із них розповідь; наратор перетворює все в розповідний текст. Із другого боку, в художньому тексті не існує вказівок стосовно того, що вводиться як самоціль, а що слугує для цього мотивацією. Тобто в художньому тексті фабула не мислиться окремо від залучених до неї персонажів.

У фабульній частині твору на передній план виходить головний герой Михайлик. Виступаючи гомодієгетичним оповідачем, він відіграє значну роль, оформлюючи сюжетно-композиційну структуру твору. Герой розповідає про те, що з ним відбувається, дає характеристику іншим персонажам. В епіцентрі його художнього світу не узагальнена чи відсторонена реальність, а конкретне буття, власний життєвий досвід, сума психологічних станів, пов'язаних з душевними відчуттями. Автор переписує власне життя, робить спробу подолання часу, що відходить, спробу повернутися у власне дитинство, ніби прожити життя знову. Так розгортається біографія героя на тлі життя його покоління. Цікавим є образ автора-оповідача, який то зливається з образом головного героя, то дистанціюється від нього, через коментарі, виражаючи власне ставлення до зображуваного.

Пам'ять спонукає до спогадів. Зачин, що подається на початку кожної повісті, спонукає наратора до розповіді. Таким же обрамленням повісті завершуються. Художній ефект цього складника композиції твору дуже істотний, він спонукає наратора до оповідей-одкровенень, які викладаються за законами асоціативно-ретроспективної фабули. Свідомість автора сприяє об'єднанню розрізнених і віддалених у часі й просторі епізодів у художню цілісність, надаючи творові завершеності. Водночас у його свідомості активізується процес осмислення зображених учинків, думок і переживань персонажів. Окрім того, у творі наявні дві точки бачення – Михайлика і дорослого Михайла Стельмаха, що створюють ефект стереоскопічності зображення.

Герой повістей носить ім'я автора. Він мріє стати письменником. Вказування автора на власне ім'я – найекспліцитніший сигнал, а подібні сигнали незалежно від їх оформлення завжди вказують на емпіричну особу суб'єкта розповіді. Ім'я хлопчика є важливим художнім прийомом, що працює на створення образу героя. Михайлик, з точки зору евфонії, звучить лагідно й ніжно. Воно сугерує враження тендітності, м'якості, навіть деякої жіночності.

Тональність твору задає тип нарації. Персонаж Михайлик виступає гомодієгетичним наратором повістей. Така наративна стратегія накладає значний відбиток на художню структуру твору. Наратор сюжетно належить до світу зображуваного ним життя, він є персонажем, включений разом з іншими персонажами в причинно-наслідкові зв'язки, просторовий і часовий зв'язок. Отже,

наратор веде оповідь з погляду учасника дії. Як гомодієгетичний оповідач, він веде розповідь тільки про ті події, які йому відомі і стосуються його самого чи близьких йому людей. Він не може знати і розповісти про те, що думає той чи інший персонаж, тобто висвітлити його внутрішнє життя. Гомодієгетичний оповідач, на відміну від імперсонального всезнаючого автора-медіума, не може вільно переміщуватись у часопросторі. Ще більше це обмеження накладається в тому випадку, коли наратор оповідає про себе, тобто виступає автодієгетичним наратором [5, с.5 – 4].

Гомодієгетична розповідь дає можливість виразити світ героя, схопити з середини все, що відбувається в його свідомості, навіть у сні. Михайлик розповідає про свої дитячі мрії-видіння, «про вітряки, посвист їх крил, гудіння млинових жорен, зітхання ковша, коли він вбирає в себе зерно». У снах герой пливе на човні – по воді, по росі, по траві і навіть по чийось коноплях, що «стоять, наче Дунай». «Уява часто вихоплювала Михайлика з подвір'я, підіймала на лебедині крила й несла до омріяного міста», де багато книг. Герой бачить світ крізь призму казок, легенд та розповідей старших. Реальний світ у його свідомості часто переплітається з казкою, мрією, романтичною легендою. Окрім того, весь матеріал пропускається через його сприймання, внутрішньо фокалізується. Водночас стосовно інших персонажів нарація Михайлика має зовнішню фокалізацію. Ось біля нічного багаття Михайлик бачить – «у діда Корнія відразу сміються очі, брови, губи, й довгі вуса, до яких підбирається вогонь». А коли дід підвівся і, вітаючись, скинув бриля, угледіли на його голові «сиву розкуйовджену зиму», а на руці болісно дихаючі «стягнуті на живу нитку шрами». Згодом хлопець бачить у нього «темні, вогнем накупані очі» [4, с. 19]. Ці портретні деталі допомагають уявити зовнішність дійової особи твору, в певній мірі розкривають внутрішній світ героя.

За рисами зовнішності інколи Михайлик може відгадати настрої людини. Ось він бачить старого діда Віктора (батька Себастьяна); «стоїть посеред хати в білій сорочці й білих штанах, мов розгніваний пророк: брови його звелися вгору, чуб настовбурчився на вітер, а вуса опустилися вниз на дощ.

Я здогадуюсь, що старий знову чогось не помирився із сином і навіть у свят-вечір знайшов час гарикатись» [4, с. 686].

Звичайно, в авторському змалюванні портрета дійової особи, простежується його ставлення до персонажа. Коли ж портрет дійової особи позиціонує гомодієгетичний оповідач, який сам виступає персонажем твору, унаочнюється і його характер, тип його особистості.

Герой завжди знає менше, ніж оповідач. Успіх у створенні характеру залежить від того наскільки письменник зуміє піднятися над своїм героєм, тобто наскільки багатоаспектно висвітлено життєву позицію зображуваної особистості. Моделюючи характер, автор диференціює з багатьох знаменних рис того кола людей, що його цікавить, найбільш показові, характерні і привертає увагу саме до них, підкреслюючи та посилюючи їх на тлі інших у характері тієї конкретної особи, яка змальовується в творі й виявляє той чи інший тип спрямування волі своїми вчинками, думками, словами. Когнітивна мета авторського відображення ним характеру полягає у встановленні його об'єктивної, насамперед суспільно значущої цінності, визначеність якої, у свою чергу, мотивує ту чи іншу його оцінку. Носієм характеру виступає персонаж. Як доречно зауважує Л.Чернець, «персонаж постає, з одного боку, як характер, з другого – як художній образ, що втілює даний характер з більшою чи меншою мірою естетичної довершеності» [5, с. 135].

Кожен письменник по-своєму продукує свою концепцію героя. Позаяк домінуючою ознакою повістей М.Стельмаха є ліричність, то цілком зрозумілим є створення автором образу ліричного героя з яскраво індивідуальними, особистісними рисами. «Характер – це щось ціле, але це ціле складається з частинок, які перебувають у постійному зв'язку та взаємодії. Якщо ви уявляєте окремі риси зовсім окремо, то... вам характеру не визначити, а треба взяти систему рис і в цій системі

розібратися, які риси висувуються на перший план, які ледь-ледь виявляються...» [2, с. 65].

Автор не подає детального опису головного героя. Образ Михайлика розкривається іншими засобами: тут використовується самохарактеристика, про його характер, вдачу, внутрішній світ, стосунки з рідними і близькими людьми довідуємося через ставлення до нього інших персонажів. Михайлик хоче все знати, до всього дійти своїм розумом або ж довідатися від дорослих. Світ для нього – це дивне видіння, дійсність часто в його схвильованій уяві переплітається з чарівною казкою-мрією чи романтичною легендою. Він любить зорі у високому небі, запах жита в полі і різних трав у лісі, любить слухати перепілку в житі і стук дятла на старій груші. Хлопчик чуйно прислухається до бентежних звуків гусей-лебедів у високому весняному небі і з подивом заглядає до гніздечка лісової куріпки, де лежать безпомічні пташенята, та в борсукову нору з борсученятами. Його допитливий характер доповнюється працьовитістю. Михайлик встає дуже рано, у нього є свої обов'язки в сім'ї [6, с. 37 – 38].

Автор як майстер художньої деталі постійно акцентує увагу реципієнта на такому аспекті в зовнішності героя, як «босі ноги», адже «тепер не кожний дорослий розживеться на взуття» [4, с. 452]. Вони (ноги) то босі, посинілі взимку, то потріскались на росі, немов деревляччя, влітку [4, с. 604]. Але хлопчика це не хвилює: «Птиця також боса ходить і не журиться», – сміючись, відповідаю я» [4, с. 457]. Підкреслення деталі матеріального світу як символу дитинства письменника є дуже важливим для нього, хоч з позицій часу погляд автора на цю деталь уже елегантно спокійний.

Світогляд Михайлика розкривається відповідно до внутрішніх потенцій персонажа, особливостей його вдачі. В образі хлопця зреалізував ідею автентичної людини, вчинки і доля якої визначаються її гуманістичними морально-етичними засадами. Адже виховували Михайлика не тільки батьки. Формували його й інші чинники: дивовижна природа, народні традиції, талант сприймати довкілля у світлих тонах, навчання в школі тощо. Його дитячий мікросвіт досить багатий. Він великий мрійник, фантазер. Його пізнання світу відбувається через власні спостереження, розповіді старших, навіть через книги. «Якось я швидко, самотужки навчився читати... Читав я «Кобзаря» і «Ниву», казки і якісь без початку і кінця романи... І вже тоді мені одні слова сяяли, мов зорі, інші туманили голову» [4, с. 468].

Книга увійшла в бідне сільське життя хлопчика дуже рано. Любов до неї заповонила усі мрії Михайлика, скерувала його бурхливу уяву й живу фантазію в певне русло. За допомогою фантазії хлопчик мандрує далекими країнами, бореться з розбійниками, захищає добро і перемагає зло. Важливі морально-етичні принципи і закони формуються в душі головного героя саме завдяки книзі. Проте художньо обдарована особистість Михайлика не протиставляється іншим героям. Навпаки, під впливом Михайлика, його подруга Люба теж починає читати. Любов до книги проявляється і в інших селянських дітей («І в мене таке дитя: всюди нишпорить за книжками, а їх нема», – обізвався дядько Стратон» [4, с. 702]). Єдиною проблемою є відсутність книги на селі.

Найзаповітніша мрія Михайлика – багато читати, навчатись у школі, стати поетом. А поки-що книги, чорнило з бузини, чобітки, підбиті підковами – це найбільша мрія хлопчика:

« – книжку тобі купимо, і чорнила з бузини зробимо... А потім, гляди, на чобітки розживемося, підіб'єм їх підковами, будеш іти межі люди і вибивати іскри...»

– Справді? – вірю й не вірю, що стільки щастя може прийти одній людині. Я вдячно прихилиюсь до діда і між зорями мого дитинства, розшукую вечірню зорю поета, що буде мені сяяти все життя» [4, с. 559].

Потяг до книг проектується на дорослого М.Стельмаха – письменника. Любов Михайлика до читання переростає в бажання писати п'єси. Хлопчик просить у вчительки почитати п'єси. «Я уважно прочитав їх, а потім почав докопуватися, як

пишуться п'єси і що означають – дія, картина, ява та інша премудрість. Це все було незвичним і дуже інтересним. А прочитавши декілька п'єс, я вирішив написати своєю» [4, с. 574]. У процесі написання п'єси Михайлик, як дорослий драматург, роздумує над жанровими особливостями драми і лірики. «Ні, таки важко бути драматургом, коли тобі тільки десять років. Може, на вірші перейти?» [4, с. 575]. Так коментує цю ситуацію уже дорослий наратор-Стельмах, адже він знає, що оповідач Михайлик стане письменником. «Неймовірні сподівання, неймовірні надії залітають у мою душу і ведуть до того дня, про який і радісно і страшно подумати» [4, с. 708].

Герой любить природу і вміє за нею спостерігати. Цієї любові навчила його мати. Потяг до прекрасного, уміння бачити в буденному високе, схильність до художнього відображення світу становлять одну з етнічних ознак українського народу. Пейзаж, що є засобом дешифрування твору, визначає загальний розвиток сюжету і формування образної системи, тут виступає через бачення Михайлика. «Ураз усе покращало біля мене: і ясени з блакитнавшими тіннями й зеленим шумом, і нагорблена клуня з чотирма вітрами, і скрипчиві ворота, од яких піде в щось гарне моя дорога, і маківки, що бринять і бринять на городі, і навіть ледачі гарбузи, що повдягали різнобарвні сорочки та й, лежачи, вихваляються ними» [4, с. 508].

Автодієгетична оповідь у формі сповідальної прози виразно підкреслює цінність духовності, нерозривного зв'язку людини зі світом природи, яка є невід'ємною частиною народного буття і дієвою силою формування творчої особистості. Саме через відношення до природи виявляється і відношення до життя. Друзями Михайлика є крива качка, з перебитим крилом, пес Рябко, стара кобила Обмінна. Дуже зворушливою є сцена прощання з Обмінною, коли її збираються продати. «Руками й щоками я прощаюся з конякою, і вона, видно, почула мою печаль, притулилася до мене м'якою старечою губою і сумно-сумно заіржала» [4, с. 661]. Такий «перегук» картин природи і характеру героя простежується в повістях постійно.

Дитиною природи зображує оповідач Михайлик свою подругу – Любу. Вона живе в лісі, який дуже любить. Знається на його таємницях, на квітах і травах, знає, де ростуть найкращі гриби, а ще «знає таку липу, що пахне на півлісу». Їхні світлі, чисті дитячі стосунки, тепла, щира дружба є результатом прекрасного виховання у простих селянських сім'ях, де діти овіяні батьківською любов'ю, ласкою та мудрістю.

Уже з самого початку діалогії наратор тепло згадує свою матір. І далі вона проходить через увесь твір як добра, любляча і працююча, закохана в усе гарне, таємничо-романтичне. Вікова селянська мудрість і доброта втілена в образі чесного трівника-хлібороба батька, який все життя працює на землі. Батьки були неписьменними людьми, але їхня любов допомогла їм виховати чесного, скромного та працюючого, жадібного до науки і знань сина. Саме «батькам Ганні Іванівні й Панасу Дем'яновичу з любов'ю і зажурую» присвячує свій твір наратор Стельмах.

Персонаж-Михайлик – простий сільський хлопчик, захоплюючись людьми праці, сам з вдячністю приймає хліборобську традицію – стає справжнім орачем і женцем. В образі своїх батьків автор представив традиційну українську родину, яка вчить своїх дітей цінувати, любити і берегти красу рідної природи, дотримуватись споконвічних заповідей родинно-християнської моралі, в основі якої диференціюється ідеал праці як форми забезпечення повноцінного життя сім'ї, як необхідний родинний обов'язок, як внутрішня особистісна потреба. Таке бачення головного героя Михайлика позначено світоглядом М.Стельмаха, який безмежно закоханий у свою землю, в природу, в людей праці, в мистецтво, в життя.

Через усю повість простежується сердечна і велика любов автора до родичів і земляків, односельців, які відкрили малому Михайликові шлях у широкий світ, прищепили любов до праці, до книги, до добра. Це дід Данило, дід Дем'ян, бабуся, дядько Микола, Мар'яна. Знаковою постаттю у цьому сенсі є дядько Себастьян, до якого за допомогою і порадою приходять хлопчик. «Дядьку Себастьяне, мій перший добрий пророк, моя радість і смуток! Вас уже давно немає на світі, але й досі мені

світять ваші глибокі очі, і досі ваша сердечність ходить з людьми, що знали вас. І хай вам пам'ятником буде людська подяка і моє слово...», – заявляє експліцитний автор [4, с. 544].

А ось як представлений дядько Володимир, якого не любить Михайлик за його хитрість і жадібність. Ця відраза відчувається в таких портретних деталях: «Натоптаний м'ясом, здоров'ям і підозріливістю, щелепастий дядечко статечно поздоровкався, оглянув наші статки, що настовбурчились на току, і невиразно сказав: «Хе». [4, с. 581].

Проблему ототожнення автора і персонажа розробляв М.Бахтін [1]. Автор і герой, за ним, – дві принципово різні естетичні категорії, які не можуть не дотикатись і водночас бути суттєво різними. У такому випадку спостерігається одночасно дві позиції: «зовнішньознаходжуваність» автора щодо свого героя та перебування їх в одному «інтенціональному полі»: автор переймає на себе функцію героя, розповідаючи від свого імені, передаючи власні відчуття, звертаючись сам до себе. Розповідь у діалогії ведеться в теперішньому часі й безпосередньо зображує події, що відбуваються на очах наратора, проте відчувається наявність оповідача – дорослої людини. Про це свідчить присутність наратора на часовій дистанції від оповідуваних подій. «Отак перші дні зими тато заносив мене у школу, а після уроків знову загортав у кирею і ніс додому. До цього призвичаїлися і школярі, і вчителька, і я... Якби тепер запитали, яку найкращу одіж довелося мені бачити по всіх світах, я, не вагаючись, відповів би: «Кирею мого батька». І коли іноді в творах чи п'єсах я зустрічаю слово «кирея» – до мене трепетно наближаються найдорожчі дні мого дитинства» [4, с. 567].

Розповідний наратив, опис, діалог, авторський відступ – основні способи викладу матеріалу в літературному творі. В уста кожного персонажа автор намагається вкласти такі слова, звороти, форми, які б яскраво характеризували їх, виявляли вдачу цієї особи, інтереси, прагнення, духовний світ. Через наратив оповідача демонструється його любов до фольклору. У його мові використано багато прислів'їв, приказок, в яких сконденсована багатоваківа народна мудрість, дотепність, і це яскраво видно з прикладів, «рясно розсипаних» на сторінках повістей. Ними переповнена мова героїв, причому знавцями фольклору виступає не тільки старше покоління, а й найменші герої. Розповідаючи Любі про проблеми сім'ї, Михайлик повторює мамині слова: « – Маю, дівчино, три журби, як той соловей, що звив низенько гніздо. Перша журба – нема людської хати, друга – стоїть наша землячка перед торгом, а третя – лежить невідома дорога, мов горе» [4, с. 593].

« – Недарма говорить: коли журба їсть людину, то їй не до їжі», – відповідає Люба, коли Михайлик відмовляється від суніць [4, с. 594].

«Два ковалі має чоловік біля свого серця: один кує срібні струни, а другий – іржаві грати захланності», – роздумує про грані людської душі сам наратор [4, с. 660].

Використанням такого невичерпного словникового багатства народної мови наратор в якійсь мірі підриває достовірність образу головного героя. Проте майстерне відтворення особливостей поведінки персонажа, його вчинків робить образ позбавленим будь-якої штучності й надуманості. Пропонований наратив відкриває перед реципієнтом той світ, в якому формувалася таланти майбутнього письменника, звідки черпав М.Стельмах нев'янучу красу слова, безмежну любов до людини – трудівника і творця.

Отже, органічно поєднавши усноповідну манеру наративу з формою сповіді від імені гомодієгетичного персонажа, автор продемонстрував свою позицію в історико-літературному процесі. Створивши автобіографічну діалогію, в основі якої витоки формування характеру, світ дитячих переживань і відчуттів, М.Стельмах подовжив філософію дитинства в українській літературі ХХ століття, розширив ідейно-тематичні обрії української повісті, збагатив її стильовий діапазон.

SUMMARY

THE CHARACTER'S WORLD-VIEW AS A GENRE-CREATIVE FACTOR OF THE DILOGY "GUSLEBEDY LETYAT" AND "SHCHEDRY VECHIR" BY M. STELMACH

Tetyana Pastushchak

This article deals with the expression of the world perception from the point of view the world-view of the main character on genre-making factors of the stories by M. Stelmach. To achieve this, there is elucidation of the homodiegetic narrator, which tells about the childhood and the world of humans, which were around in the 20th of the XXth century in the Ukrainian village. The special attention is given to the forming of the creative personality of Mychaylyk — the future writer.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет. – М.: Худож. лит., 1975. – 502с.
2. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника / Упор. А.Я.Шевченко. – К.: Рад. письменник, 1988. – 495 с.
3. Марко В. Коди художнього тексту: на зрізі жанротворення // Дивослово. - 2007. - №10.- С. 52 - 55.
4. Стельмах М. Вибрані твори. Передм. М.Ткачука. - К.: Сакцент Плюс, 2005.- 736 с.
5. Ткачук О. Наратологічний словник. – Тернопіль: Астон,
6. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. - 488 с.
7. Ткаченко Н.С., Ходосов К.О. Вивчення творчості Михайла Стельмаха. - К.: Рад. школа, 1981. - 224 с.

ЗВЕРТАННЯ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Л.І. Пена

У статті аналізуються різні за структурою і семантикою типи найменувань адресата мовлення у поезіях Олександра Олеся, а також визначається їх значення і роль у вказаних текстах.

У художньому мовленні та в побутовій сфері звертання, чи номінації адресата, як правило, виражають не просто заклик до адресата (в цьому полягає апелятивна, заклична функція звертань), а й ставлення до нього самого мовця (це оцінно-характеризувальна, емоційна функція). Ще М.В.Ломоносов, аналізуючи звертання як фігуру чудову, сильну і таку, що оживляє слово, відзначав, що «цією фігурою можна радити, засвідчувати, обіцяти, погрожувати, хвалити, насміхатись, потішати, бажати, прощатися, співчувати, наказувати, оплакувати, жалітися, просити, пояснювати, поздоровляти тощо» [1, с.341]. Категорія звертання, вважає В.П.Пономаренко, є однією з найспецифічніших мовних універсалій, що в кожній мові розвивається за власними законами завдяки зумовленості екстралінгвістичними, насамперед соціально-історичними, чинниками [2, с. 27]. Граматичні й лексичні засоби звертання будь-якої мови певною мірою, як стверджує цей же науковець, відображають стан її розвитку, а історія еволюції форм звертання віддзеркалює різні моменти історії відповідної нації або держави [3, с.54]. Надзвичайно важливим напрямком дослідження українських назв адресата, на думку М.С.Скаба, який чимало своїх праць присвятив висвітленню різних аспектів таких найменувань, є вивчення функціонування цих назв у мовленні окремих носіїв мови, передусім у творах українських письменників, оскільки такі розвідки, з одного боку, уможливають встановлення загальних закономірностей називання українцями адресата мовлення, тенденцій їх подальшого розвитку, а з іншого - дають змогу зробити висновки про специфічні риси ідіостилю конкретного автора [4, с.507]. Саме цим і зумовлюється актуальність зазначеної теми.